

HISSİYOTLARNING TIL VA TILSHUNOSLIKDAGI AHAMIYATI

Jumayeva Ozoda Ilhomjonovna

tayanch doktorant,

Buxoro davlat universiteti

E-mail: ozodajumayeva2020@gmail.com

(94) 640-27-26

Annotatsiya. Hissiyotlar bizning atrof-muhitga bo'lgan qarashlarimizni ifodalaydi va ular real dunyodagi turli hodisalar yoki vaziyatlarga bo'lgan munosabatimizdir, shuning uchun hissiyotning salbiy yoki ijobiy xarakteri bizning talablarimizga javob berish va maqsadlarimizga erishish qobiliyatimizga bog'liq. Ushbu maqolada hissiyotning til va tilshunoslik uchun dolzarbligi uchta nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *til, hissiyot, kontseptualizatsiya, konsept, leksika, lingvistik nisbiylik, idrok.*

In Cognitive Linguistics, it is a basic assumption that language and cognition interact.

The way human cognition works has an influence on the structure of human language,

and language influences human cognition. How strong the latter relation holds, is a

question that dominates discussions concerning research in linguistic relativity, see, for

example, Slobin (1996), Pinker (1997), Majid et al. (2004), and Casasanto (2008). Cog-

nition, in its turn, interacts with emotion (Damasio 1994). If cognition is strongly con-

nected to both language and emotion, how should we see, then, the relation between

language and emotion? There are four possibilities:

Kirish. Kognitiv tilshunoslik tilni umumiy kognitiv mexanizm sifatida o'rganuvchi sohadir.[1.4] U til va idrok o'zaro tutashgan nuqtada boshlanadi. Kognitiv tilshunoslikning vazifasi til yordamida bilim olish va saqlash, tilni amalda qo'llash hamda uzatishdan iborat. Inson idrokining ishlash usuli inson tilining tuzilishiga ta'sir qiladi va til inson idrokiga ta'sir qiladi.

Hissiyotning til va tilshunoslik uchun dolzarbligi uchta nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi: (a) hissiyotlarni kontseptualizatsiya qilish, (b) hissiyotlarni ifodalash va (c) tilni asoslash. Kontseptualizatsiya jihatiga ko'ra, hissiy leksika bo'yicha tadqiqotlar muhokama qilinadi. Ifoda nuqtai nazaridan, hissiyotlarning ifodasi barcha lingvistik darajalarda: fonologik, morfologik, leksik, sintaktik va ma'no ko'chishidan foydalanish darajasida (metafora va metonimiya) sodir bo'ladi, deb da'vo qilinadi. [3.56] Tilning hissiyotga asoslanishi shuni anglatadiki, hissiyot tilning ishlashi uchun (hissiyot mujassamlangan asosning bir qismidir) va uning ontogenetik va filogenetik jihatdan vujudga kelishi uchun shartlardan biridir.

Idrok, o'z navbatida, hissiyot bilan o'zaro ta'sir qiladi (Damasio 1994). Agar bilish tilga ham, hissiyotga ham kuchli bog'langan bo'lsa, unda til va hissiyot o'rtasidagi munosabatni qanday ko'rishimiz kerak? Quyidagi to'rtta qarashlar mavjud[2.350]:

a) Til va hissiyot o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik yo'q: bilish ular orasidagi oraliq vosita sifatida turadi (hissiyot bilimda kontseptsiyalashtirilgan va bilish tilda aks etadi, masalan, hissiyotlar o'rtasidagi leksik farqlashda);

b) Til hissiyot bilan bevosita bog'liqdir (hissiyot og'zaki so'zlarda bevosita ifodalanishi mumkin);

c) Til hissiyot bilan bevosita va bilvosita aloqaga ega (til hissiyotning kontseptualizatsiyasini aks ettiradi va hissiyotni ifodalaydi);

d) Til va hissiyot o'rtasidagi munosabat hissiyot turlariga qarab farq qiladi. Masalan: ajablanish kabi e'tiqod, qaram tuyg'u odatda tilda ifodalanadi, g'azab yoki qo'rquv esa faqat tilda kontseptsiya qilinadi, va noverbal vositalar ya'ni imo-ishoralar, mimika yoki ma'lum harakat bilan so'zsiz bilan ifodalanadi.

Odamlar nafaqat o'zlarining, balki boshqalarning hissiyotlarini ham kontseptsiyalash qobiliyatiga ega va bu jihatdan bilish til va hissiyot o'rtasida oraliq bo'lib xizmat qiladi.

Ammo so'zlovchi o'z his-tuyg'ularini to'g'ridan-to'g'ri til orqali ifoda etish imkoniyatiga ega, natijada ekspressiv (emotsional yoki affektiv deb ham ataladi) til paydo bo'ladi. Masalan, o'zingizga yoqqan libosga qarab, "Qanday chiroyli ko'ylak" deb hissiyotimizni so'zlar yordamida ifodalashimiz mumkin. Yoki faqatgina "oho" undov so'zini ishlatish orqali bevosita shu tuyg'uni ifodalash mumkin! Xuddi shu his-tuyg'uni yetkazishning ushbu ikki xil usuli semiotik jihatdan tubdan farq qiladi: birinchisi ramziy ma'noda, nisbatan kontekstdan mustaqil ma'noga ega so'zlardan foydalangan holda, ikkinchisi esa 'simptom', refleks, bu bu erda so'zlovchi o'ziga xos hissiyotga ya'ni hayrat va havasga egadir.

Odatda tilimizda hissiyotlarni ifodalash uchun turli xil so'z turkumlaridan foydalanamiz. Misol uchun, sevgi, g'azab, hayrat kabi otlar bilan biz hissiyotlar haqida gapirishimiz mumkin. Ammo boshqa so'z turkumlariga tegishli so'zlar, xususan fe'llar (sevmok, nafratlanmok, qo'rqmok) va sifatlar (baxtli, qayg'uli, g'azabnok) ham hissiyotlarimizni ifoda qilish mumkin. Bundan tashqari ingliz tilida hissiyotlarni ifodalashda predloglardan ham foydalaniladi (love for something).

Hissiyotlar fe'llar bilan berilganda, turli jarayonlarni ifodaydi: ular boshlanadi, kuchayadi va yo'qoladi. Bu jihat tabiiy ravishda hissiyotlar fe'llar bilan kontseptuallashtirilgan, "jarayon so'zlari" ni hosil qiladi.

His-tuyg'u fe'llarida to'rtta turli xil vazifani o'z ichiga qamrab oladi:

- sabablar (*Bu shovqin meni bezovta qiladi*);
- tajribachilar (*Hozirgina berilgan misolda men kabi o'sha hissiyotni boshdan kechirgan odamni ko'rdim.*);
- aniq qaratilgan (*Xuddi u singari men ham undan nafratlanaman*);
- tana harakatlari (Qarshisida turgan bo'rini ko'rib, qo'rquvdan titrardi).

Xulosa. Til va hissiyotlar o'zaro bog'liq. Til, albatta, his-tuyg'ularni yetkazishi mumkin, ammo o'sib borayotgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, til "g'azab", "nafrat", "qo'rquv" kabi hissiyotlarni o'ziga xos idrok etishda uyg'unlashtirish va shakllantirishga yordam beradi. Tilning his-tuyg'ulardagi kuchli rolini konstruktiv yondashuv bashorat qiladi, bu his-tuyg'ular til tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan his-tuyg'ular toifasi bilimlari yordamida toifalarga ajratilganda his-tuyg'ular paydo bo'lishini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Воркачев С. Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели // Филологические науки, 2005. – №4.
2. Сафаров Ш. С. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – Б. 91.
3. В. А. Маслова. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие . - Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 45-46 с.
4. М.Ольхович. The emotion concept of joy in the English linguaculture.статья (allbest.ru)
5. Jumayeva, O. (2024). LANGUAGE AND CULTURE IN LINGUISTICS. B DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES (Т. 3, Выпуск 4, сс. 142–145). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10908418>

-
6. Jumayeva, O. (2021). Linguistic Culture Expressing Happiness and Contentment in The English And Uzbek Languages. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 5(5).
  7. Jumayeva, O. (2021). Ingliz va Ozbek lingvomadaniyatida" Happiness va Baxt konseptining" ifodalanishi. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 5(5).
  8. Jumayeva, Ozoda. "THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT" HAPPINESS" IN UZBEK LANGUAGE." International Engineering Journal For Research & Development 6.TITFL (2021): 104-107. <http://iejrd.com/index.php/%20/article/view/1844>
  9. Jumayeva, O. (2020). EXPRESSION OF THE LINGUA-CULTURAL CONCEPT "HAPPINESS" IN PROVERBS AND PHRASEOLOGICAL UNITS. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
  10. Jumayeva, O. (2020). LANGUAGE IS A MEANS OF COGNITION AND COMMUNICATION. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
  11. Jumayeva, O. (2020). EXPRESSION OF THE LINGUA-CULTURAL CONCEPT "HAPPINESS" IN PROVERBS AND PHRASEOLOGICAL UNITS. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
  12. Jumayeva, O. (2024). LANGUAGE AND CULTURE IN LINGUISTICS. Development of pedagogical technologies in modern sciences, 3(4), 142-145.
  13. Rasulov, Z. (2021). Reduction as the way of the language economy manifestation. http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/2943
  14. Rasulov, Z. (2022). Об объекте исследования когнитивной семантики. http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4346
  15. Naimova, A. (2020). The main peculiarities of herbert wells and hojiakbar shaykhov's famous science fiction works. Theoretical & Applied Science, (3), 417-420. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42658883>

